

Конституція Пилипа Орлика

Прав і вольностей Війська Запорозького між Ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним князем Війська Запорозького, і між генералами, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, що за давнім звичаєм і за військовими правилами утверджені обома сторонами вільним голосуванням і Ясновельможного князя урочистою присягою підтверджені року від Різдва Христового 1710, Квітня 5, в Бендерах.

Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, Бога, в святій Тройці славимого. Нехай станеться на вікопомну війська Запорозького і всього народу руського славу і пам'ять. Дивний і незбагнений у долях своїх Бог, милосердний у довготерпінні, справедливий у покаранні, як завжди від початку цього видимого світу, на праведнім мірилі свого правосуддя одні держави і народи возвеличує, а інші за гріхи та беззаконня — смиряє; одні уярмлює, а інші — звільняє; одні підвищує, а інші — скидає додолу. Так і народ хоробрий стародавній козацький, який раніше називався козарський, спершу піднесений був славою безсмертною, просторим володінням і відвагами рицарськими, якими не тільки довколишнім народам, а й самій Східній Імперії був настільки страшний на морі й на землі, що Імператор Східний, бажаючи його собі довічно примирити, з'єднав шлюбним союзом сина свого з дочкою кагана, тобто, князя козацького.

Потім, славлений во вишніх, той самий справедливий Суддя Бог, за неправди й беззаконня, що збільшувалися, численними карами покарав той народ козацький, понизив, змирив і скинув додолу ледве не до вічної руїни. А наостанок зброєю королівства Польського через Болеслава Хороброго та Стефана Баторія, Королів Польських, уярмив.

І хоч незбагненний та неосяжний у правосудді своєму Бог, караючи, покарав наших предків незчисленими лихами, однак, не до кінця прогнівлячись і довіку не ворогуючи, а бажаючи, як за колишньої свободи, згаданий козацький народ з-під тяжкого на той час панування польського звільнити, висунув ревного оборонця святого православ'я, прав Вітчизни і вольностей військових стародавніх — хороброго Князя, славної пам'яті Богдана Хмельницького, котрий за Його божественної допомоги, і безперешкодної підтримки найяснішого Короля Його Милості Шведського, безсмертної та вічно достойної пам'яті Карла X, та за повного збройного сприяння Кримської держави та Війська Запорозького, а ще завдяки своїй розсудливості, праці й відвазі визволив з польського підданства Військо Запорозьке і уярмлений та пригноблений народ руський, і піддався з ним добровільно під самодержавну руку Московської Імперії, сподіваючись, що вона як єдиновірна з нами дотримає обов'язків своїх, виписаних в угодах та підтверджених присягою, і вічно Військо Запорізьке та народ вільний руський при правах та вольностях непорушно буде під її обороною. Але після смерті того, славної пам'яті Князя Богдана Хмельницького, Імперія Московська численними винахідливими способами змогла права та вольності Війська Запорозького, нею ж підтверджені, порушити і вщент зруйнувати, а на вільний народ, нею ніколи не завойований, накинати невольничє ярмо. І скільки разів Військо Запорозьке в тому насильство терпіло, стільки ж разів змушене було кров'ю і відвагою боронити цілісність своїх прав, і цій обороні сам Бог, месник, сприяв.

Напослідок, коли вже оце тепер, за гетьмана, славної пам'яті небіжчика, ясновельможного Іоанна Мазепи, згадана Московська держава, бажаючи довести свій лихий намір до завершення і віддаючи злом на добро, замість удячності й уваги за такі численні вірні служби і за гоніння на них до останнього знищення, кошти і утрати, за незчисленні відваги та воєнну криваву працю хотіло неодмінно перетворити козаків у регулярне військо, міста забрати в свою область, права і вольності поламати, Запорозьке низове військо викоренити і ймення його навіки згладити, чого явні були і під сей час знаки, докази й початки. Тоді вище згаданий, славної пам'яті ясновельможний гетьман Іоанн Мазепа, поставивши правдою та ревністю цілість Вітчизни, прав та вольностей військових, а бажаючи щирим жаданням бачити у дні свого гетьманського володіння і залишити квітучою і наповненою ту ж таки Вітчизну, милу матір нашу, та військо Запорозьке городове й низове, після смерті своєї для вікопомної пам'яті імені свого не лише в непорушних, але і в розширених і розмножених вольностях, віддався у незламну оборону найяснішого короля, його милості, шведського Карла Дванадцятого, який за особливим промислом усемогутнього Бога вступив на Україну зі своїми військами, тим послідуєчи й наслідуючи попередника свого, славної пам'яті звияжного гетьмана Богдана Хмельницького, який із найяснішим шведським королем, його королівської величності однойменним дідом Каролем Десятим, погоджуючись одностайністю та промислами військовими на звільнення Вітчизни своєї від польського тодішнього підданства, не меншу мав поміч у своїх замислах, прагнучи розірвати польські сили.

І хоч невідомі долі Божі такі ревні наміри небіжчикові, за приводом звісної відміни воєнної фортуни, не лише не здійснили, але й самого тут, у Бендері, прикрили смертельним декретом, однак осиротіле після смерті свого найпершого рейментаря Запорозьке військо, не покидаючи прагнути

бажаної собі свободи і покладаючи надію на Божу поміч у протекції найяснішого короля, його милості, шведського, і в праведній нашій справі, яка мала звичай тріумфувати, постановило на підпертя її і для ліпших військових порядків та проводу, на спільну раду генеральної старшини, наслідуючи й погоджуючись у тому з волею найяснішого протектора нашого, королівської величності шведської, вибрати собі нового гетьмана, на обрання якого призначити термін, як і належне тому елекційному актові місце під Бендером, з'єдналося на загальну Раду з керівником своїм паном Костянтином Гордієнком, кошовим отаманом. Тоді всі загалом із генеральною старшиною та послами від війська Запорозького та Низового, що лишається біля Дніпра, знісись, за давніми звичаями та за військовими правами, вибрали собі вільними голосами одноголосне гетьманом його милість пана Пилипа Орлика, достойного тієї гетьманської честі, під сей важкий час спроможного той гетьманський уряд двигати, управляти і при Божій допомозі і при протекції найяснішої королівської величності шведської дбати і радити в інтересах Вітчизни малоросійської.

А оскільки колишні гетьмани Запорозького війська, лишаючись під московськими самодержцями, осмілювалися присвоювати собі над слушність і право самодержавну владу, якою були значно надвередили давні порядки, права та вольності військові не без всенародного утяження, ото ж ми, генеральна старшина тут присутня, і ми, отаман кошовий із Запорозьким військом, запобігаючи надалі такому безправству найбільше під сей для того діла вигідний час, коли Запорозьке військо вдалося під протекцію найяснішої королівської величності шведської і тепер її кріпко й непорушне тримається не для чого іншого, тільки для поправи й підняття впалих своїх прав та вольностей військових, домовилися і постановили з яснотельможним його милістю паном Пилипом Орликом, нововибраним гетьманом, аби не тільки його вельможність при щасливому своєму гетьманському володінні, непорушне дотримував усіх тих, що тут ідуть написані, пунктів, договорів та постанов, собою попрясяжених, а також, щоб вони були дотримані і збережені неодмінно і за інших, що будуть потім, гетьманів. Вони мають у собі таке:

I.

Оскільки між трьома богословськими добродійностями перша є віра, тож пункті належить почати діло про святу православну віру східного сповідання, якою раз звитяжний козацький народ був просвічений у столиці апостольській константинопольській ще за володіння козарських каганів, так і тепер, триваючи в ній непорушне, не хитався ніколи жодним іновірям. І не таємниця се, що славної пам'яті гетьман Богдан Хмельницький із Запорозьким військом ні на що інше, а тільки за військові права й вольності піднявся і почав праведну війну супроти Річі Посполитої польської, а в першу чергу за святу православну віру, яка всілякими утяженнями була присилувана від польської влади до унії з римським костелом, і ні для чого іншого добровільно піддався із тим Запорозьким військом та народом малоросійським у протекцію Московської держави, а тільки задля православної одновірності. Через се теперішній нововибраний гетьман, коли Господь Бог, кріпкий та сильний у бранях, пособить щасливою зброєю найяснішому королеві, його милості, шведському звільнити Вітчизну нашу Малу Росію від невільничого

московського ярма, має й повинен буде у першу чергу дбати та міцно поставати, аби жодне іншовір'я до Малої Росії, Вітчизни нашої, не було запроваджено, а коли десь, чи таємно, а чи явно могло виявитися, тоді владою своєю має його викорінювати, не допускати проповідуватися і розширюватися йому, іновірцям співжиття на Україні, а найбільше лиховірності жидівській, не давати дозволу і на те класти все дбання, щоб була утверджена вічно єдина віра православна східного сповідання під послушенством святійшого апостольського трону константинопольського з примноженням хвали Божої, святих церков, а із навчанням у вільних науках малоросійських синів розширялася і, наче крин у терні, процвітала поміж навколишніх іновірних держав.

А для більшої поваги першоначального в Малій Росії митрополичого престолу київського і для кращого управління духовних справ, має той таки ясновельможний гетьман після звільнення ним Вітчизни від московського іґа справити в апостольській константинопольській столиці первісну екзаршу владу, щоб через те поновилися подання і синівське послушенство згаданому апостольському константинопольському трону, від якого євангельською проповіддю має бути просвічена і зміцнена у святій католицькій вірі.

II.

Як кожна держава складається і стверджується непорушною цілістю кордонів, так і Мала Росія, Вітчизна наша, щоб у своїх кордонах, стверджених пактами від Річі Посполитої польської і від Московської держави передусім у тому: які відійшли по ріку Случ за гетьманства, славної пам'яті, Богдана Хмельницького були відступлені, вічно віддані й пактами укріплені від Річі Посполитої польської в гетьманську область, не були насильно змінені й порушені — має про те ясновельможний гетьман старатися при трактатах найяснішого короля, його милості, шведського і кріпко, скільки Бог сили пошле, поставати, де належатиме, а передусім писати про се до найяснішого маєстату його королівської величності, шведської, як оборонця і протектора нашого, щоб його величність не допускав нікому не тільки прав та вольностей, але й військових кордонів пошкоджувати й собі привласнювати. Над те має той таки ясновельможний гетьман після закінчення, дай Боже, щасливої війни впросити в королівської величності шведської такого трактату, щоб його величність та його спадкоємці, найясніші королі шведські титулувалися постійними протекторами України і залишалися такими на ділі для більшої кріпості Вітчизни нашої і для збереження її цілості в наданих правах та кордонах. Також і про те має писати ясновельможний гетьман до найяснішого королівського маєстату, щоб у трактатах його величності з Московською державою було й таке викладене, щоб як невільників наших, які зараз у Московській державі перебувають, було нам вільно повернено після закінчення війни, так і винагороджено і слушно поповнено всі починені від Московської держави у теперішню війну на Україні шкоди. А особливо про те просити і дбати має в найяснішій королівській величності, щоб було всіх звільнено і до нас повернено наших невільників, які залишаються в державі його ж величності.

III.

Оскільки нам завжди потрібна сусідська приязнь Кримської держави, від якої не раз засягало допомоги Запорозьке військо для своєї оборони, тож, скільки під сей час буде можливо, має ясновельможний гетьман із найяснішим ханом, його милістю, кримським дбати через послів про відновлення давнього з Кримською державою братерства, військової колегії та підтвердження постійної приязні, на яку оглядаючись, довколишні держави не наважувалися б бажати уярмлення собі України і її будь у чому насильствувати. А після закінчення війни, коли Господь Бог посприє, при бажаному і задовільному для нас мирі, новообраному гетьманові осісти у своїй резиденції, а по тому кріпко й невсипуще стерегти того. Має він бути зобов'язаний посадою свого уряду, аби ні в чому приязні й побратимства з Кримською державою не порушували свавільні легковажні люди з нашого боку, які звикли розривати й руйнувати не тільки сусідську згоду та приязнь, але й мирні союзи.

IV.

Запорозьке низове військо, як заслужило собі безсмертну славу численними рицарськими відвагами на морі і на землі, так не меншими було збагачено для спільного свого пожитку та промислів наданнями, але коли Московська держава, винаходячи всілякі способи для утиснення та знищення його, побудувала на їхніх власних військових грунтах та угіддях чи городи Самарські, чи фортеці на Дніпрі тим бажаючи тому Запорозькому війську низовому учинити перешкоду в рибних та звіриних промислах, створило праволомство і пригнічення. Нарешті військове гніздо Запорозьку Січ розорило військовим наступом. Отож, після щасливого, дай Боже, закінчення війни (коли тепер Запорозьке військо не очистить грунтів своїх і Дніпра од московського насильства і себе не задовольнить) має ясновельможний гетьман при трактуванні найяснішого короля, його милості, шведського з Московською державою про мир дбати про те, щоб Дніпро від городків та фортець московських, так і грунти військові було очищено від московської посесії і до первісної області Запорозького війська повернено, де надалі не тільки не має ясновельможний гетьман ані фортець будувати, ані городів фундувати, ані слобід осаджувати і в будь який спосіб ті військові угіддя спустошити, але й буде зобов'язаний до їхньої оборони чинити всіляку поміч Запорозькому низовому війську.

V.

Город Терехтемирів, оскільки здавна до Запорозького низового війська належав і називався його шпиталем, хай і тепер отож після звільнення, дай Боже, Вітчизни від московського підданства, має ясновельможний гетьман те місто повернути Запорозькому низовому війську з усіма угіддями й перевозами на Дніпрі, що там є, побудувати в ньому шпиталь для старих зубожілих і ранами покалічених козаків військовим коштом і з нього має бути їм харч та одежа, промисел. Також Дніпро увесь згори від Переволочної вниз, перевіз Переволочанський і саме місто Переволочну з містом Керебердою, і ріка Ворскло із млинами, які є в Полтавському полку, і козацьку фортецю із належним до неї, має ясновельможний гетьман, а по ньому наступні наслідники того гетьманського уряду зберегти при

Запорозькому війську, згідно давніх прав та привілеїв, нікому з духовної і світської влади не допускаючи і не дозволяючи забивати й будувати там, на Дніпрі, від Переволочної єзів, заводити ставів та ловитов рибних, особливо в полі мають належати на вічні часи ріки, річки та всілякі прикмети аж по самий Очаків не до кого іншого, тільки до низового Запорозького війська.

VI.

Коли в самодержавних державах заховується хвалебний і корисний суспільному станові порядок, той порядок завше, як у війні, так і у мирі звичайно відправляють приватні й публічні Ради для спільного добра Вітчизні, в яких самі самодержці ведуть перед своєю присутністю, кладучи без заборони своє звільнення на спільні міністрів своїх та радників рішення та ухвалу, а чому б у вільнім народі не мав би бути збережений такий добрий порядок, який був либонь у Запорозькому війську при гетьманах перед сим неодмінно, згідно давніх прав та вольностей? Однак, коли деякі Запорозького війська гетьмани, привласнивши собі неслухно й безправно самодержавну владу, узаконили самовладне таке право: «Як хочу, так повеліваю!» то через те самодержавство, невластиве гетьманському урядуванню, виросли численні у Запорозькому війську незгоди, розорення прав та вольностей, посполите утяження, насильне й купне легке розкладення урядів військових: генеральної старшини, полковників та значного товариства.

Отож ми, генеральна старшина, кошовий отаман і все Запорозьке військо домовилися і постановили з ясновельможним гетьманом при елекції його вельможності таке право, яке має бути збережено постійно у Запорозькому війську: щоб у Вітчизні нашої першими радниками була генеральна старшина, як за проспектом їхніх первісних урядів, так і в установленій при гетьманах резиденції. За ними за звичайним порядком слідують городові полковники, нехай вони будуть пошановані подібним чином публічних радників. Над те з кожного полку мають бути до загальної ради генеральні совітники з кожного полку по одній значній, старовинній, добророзумній та заслуженій особі, вибрані за гетьманською згодою, і з тими всіма генеральними особами, полковниками й генеральними радниками має радитися ясновельможний гетьман та його наступники про цілість Вітчизни, про й загальне добро і про всілякі публічні діла, нічого без їхнього дозволу й поради не зачинаючи приватною своєю владою, не встановлювати і до завершення не приводити. Тому тепер, при гетьманській елекції, за одноголосною всіх радою й ухвалою призначається три генеральні в кожному році Ради, які мають відправлятися в гетьманській резиденції: перша на Різдво Христове, друга на Воскресіння Христове, третя на Покрову Пресвятої Богородиці, на які мають і повинні бути не тільки пани полковники зі своєю старшиною та сотниками, не тільки з усіх полків генеральні радники, але й послы Запорозького низового війська для прослуховування і рішень прибувати після прислання до себе від гетьмана розпорядження, не порушуючи аж ніяк призначеного терміну. А де що тільки буде від найвельможнішого гетьмана запропоновано до загальної ради, про те всім добропорядно, без жодного приватного свого й чужого порядку, респектів, без душепогибної заздрості та ворожнечі, зобов'язані будуть радити і так прозріливо, щоб не було нічого в тих радах до применшення гетьманської честі, до публічного утяження та розору і, не дай Боже, пагуби Вітчизні. А коли б на ті вищеоголошені терміни для

генеральної старшини трапилися б якісь публічні справи, які потребували б швидкого управління, справлення та відправлення, то ясновельможний гетьман матиме силу та волю, за порадою генеральної старшини, такі діла управляти й відправляти своєю гетьманською повагою. Також, коли якісь листи трапляються із закордонних сторонніх держав, ординовані до ясновельможного гетьмана, то про них має оголосити його вельможність генеральній старшині і відповіді, які відписуватимуться, усвідомлювати, не утаюючи ніяких листовних кореспонденцій, особливо закордонних і тих, які можуть пошкодити вітчизняній цілості й загальному добру.

А щоб була конечна надія в секретних та публічних радах між ясновельможним гетьманом та генеральною старшиною, з полковниками та генеральними радниками, має кожен із них при посіданні свого уряду виконати на вірність і у Вітчизні на зичливість до рейментаря свого, на збереження повинностей своїх, які тільки до уряду якогось належатимуть, формальну присягу, згідно клятви, публічно ухваленої. А коли б щось було помічено в ясновельможного гетьмана супротивного, негаційного, шкідливого правам та вольностям військовим, тоді та ж таки генеральна старшина, полковники й генеральні радники матимуть силу вільними голосами чи то приватне, чи коли вкаже на те належна і невідправна потреба, на Раді його вити про порушення прав та вольностей вітчизняних без применшення і найменшого ушкодження високого рейментарського гонору. На такі викази не має ясновельможний гетьман вражатися й чинити помсти, а дбатиме такі недовладності справити.

Особливо генеральні радники, кожен із них у своєму полку, з якого на дорадництво вибрані, сильні будуть разом із паном полковником городовим доглядати порядків і ними спільною радою управляти, постаючи за кривди й утяження людські.

І як генеральна старшина, полковники й генеральні радники мають належно шанувати ясновельможного гетьмана, належить їм виявляти честь і віддавати вірне послушення, так і ясновельможному гетьманові взаємно шанувати їх і утримувати за товариство, а не слуг та робітних підлеглих, не примушуючи їх навмисно для приниження осіб до публічного неґречного упослідження перед собою стоянням, окрім тих випадків, коли потреба викаже.

Генеральної старшини трапилися б якісь публічні справи, які потребували б швидкого управління, справлення та відправлення, то ясновельможний гетьман матиме силу та волю, за порадою генеральної старшини, такі діла управляти й відправляти своєю гетьманською повагою. Також, коли якісь листи трапляються із закордонних сторонніх держав, ординовані до ясновельможного гетьмана, то про них має оголосити його вельможність генеральній старшині і відповіді, які відписуватимуться, усвідомлювати, не утаюючи ніяких листовних кореспонденцій, особливо закордонних і тих, які можуть пошкодити вітчизняній цілості й загальному добру.

VII.

Коли б хто з генеральних осіб, полковників, генеральних радників, значного товариства та інших військових урядників над тією ж черню чи то б гонор гетьманський зважився б образити, чи в якомусь іншому ділі провинитися,

то таких переступників сам ясновельможний гетьман не має карати своєю приватною помстою та владою, а повинен таку справу (чи кримінальну, чи некримінальну) здати на військовий генеральний суд, і який на нього випаде нелицемірний і нелицеглядний декрет, такий кожен переступник має й понести.

VIII.

Тії ж генеральні особи, які належно резидують при гетьманському боці, мають донести ясновельможному гетьману всілякі військові справи, які до чийогось чину й повинності належатимуть, і відбирати декларації, а не приватні домові слуги, яких до жодних справ, доповідей та діл військових не використовувати.

IX.

Оскільки перед цим у Запорозькому війську завжди бували генеральні підскарбії, які завідували військовим скарбом, млинами і всілякими до скарбу військового приходами та повинностями і ними з гетьманського відома керували, то й тепер такий порядок устанавлюється загальним договором і неодмінно узаконюється, аби після звільнення, дасть Бог, Вітчизни нашої з московського ярма був обраний увагою гетьманською і зі загального зволення генеральний підскарбій, людина значна і заслужена, маєтна і добросовісна, який мав би в своєму догляді військовий скарб, завідував млинами і всілякими військовими приходами й повертав їх на публічну військову потребу з відомом гетьманським, а не на свою приватну. А сам ясновельможний гетьман до військового скарбу й приходів, які до нього належать, не має належати і на свій персональний пожиток уживати, а задовольнятися своїми оброками та приходами, які кладуться на булаву та його гетьманську особу, а саме: індуктою, Гадяцьким полком, сотнею Шептаківською, добрами Почепівськими й Оболонськими та іншими витратами, які здавна ухвалено й постановлено на уряд гетьманський. А більш ясновельможний гетьман маєтностей, добр військових має не має самовладне собі привласнювати та іншим, менш у війську заслуженим, а найбільше ченцям, попам, бездітним удовам, урядникам посполитим і військовим дрібним слугам своїм гетьманським та особам приватним з уваги до них не роздавати.

І не тільки до боку гетьманського має вибиратися поприсяжений генеральний підскарбій для догляду військового скарбу і, де гетьманська резиденція утвердиться, там і залишатися, але мають бути два підскарби в кожному полку, так само поприсяжені, люди значні й маєтні за загальною ухвалою полковника, військової та посполитої старшини, які б знали про полкові та городові приходи й посполиті поборивони мали б щороку звітувати щодо свого завідування та управління. Ці полкові підскарбії повинні будуть, маючи реляцію до генерального підскарбія, знати про належні до військового скарбу приходи у своїх полках, їх відбирати й віддавати до рук генерального підскарбія. А пани полковники так само не повинні мати інтересу до скарбів полкових, задовольняючись своїми приходами й добрами, які належать до полкового уряду.

X.

Як за всякими у Вітчизні й Запорозькому військові порядками, за посадою уряду свого, має ясновельможний гетьман стежити, так найбільше має тримати й на те пильне й невсипуще око, щоб людям військовим та посполитим зайві не чинилися утяження, накладу, пригнічення та здирства, через які вони, покинувши житла свої, звикли пріч іти і в закордонних державах шукати спокійнішого, легшого й кориснішого собі мешкання. Через те, щоб пани полковники, сотники і всілякі військові й посполиті урядники не важилися панщини та роботи на своїх приватних господарських козаками і посполитими людьми тими, які до їхнього уряду не належать і не є під їхньою персональною державою, брати до кошення сіна, збирання з піль жнива і гачення гребель примусом, чинити насилля, віднімаючи і гвалтовно купуючи ґрунти, за будь-яку вину з усього майна лежачого й рухомого оголяти, приневолювати до діл своїх домових безплатно ремісників та козаків – має те ясновельможний гетьман своєю владою заборонити, чого й сам для доброго прикладу іншим, підручним собі, має вистерігатися і так не чинити. А оскільки всілякі утяження та здирства вірним людям походять найшвидше від владолюбних накупнів, які не покладаються на свої заслуги, прагнучи неситою пожадливістю для свого приватного пожитку військових та посполитих урядів, зваблюють гетьманське серце корупціями і завдяки цьому втискуються без вільного обрання понад слушність та право чи на полковничі уряди, чи на інші посади – щодо цього конечно постановляється, щоб ясновельможний гетьман не заводився жодними, хоч і найбільшими датками та респектами, нікому за корупції полковничих урядів та інших військових та посполитих начальств не давав і насильно на них нікого не встановлював, але завжди, як військові, так і посполиті урядники мають бути вибрані вільними голосами, особливо ж полковники, а після вибрання потверджені гетьманською владою, однак елекції таких урядників мають відправлятися не без гетьманської волі. Те ж таки право мають і полковники зберігати й не постановляти без вільного вибору цілої сотні сотників та інших урядників через корупції та будь-які інші респекти, не повинні також через своє приватне урядження їх від урядів відставляти.

XI.

Вдови козацькі й осиротілі козацькі діти, двори козацькі й жінки в час відсутності козаків, які в походах або на якійсь іншій військовій службі перебувають, щоби до всяких громадських повинностей не притягалися і сплатою податків не обтяжувалися – так домовлено і постановлено.

XII.

Не менше городам українським і від того чиниться утяження, що багато хто із жителів, які мають відбувати всілякі посполиті повинності для різних державців, духовних та світських, повідходили в посесію, а їхні посполиті, які залишилися малолюдно, мусять без жодної полегші ті ж таки двигати тягарі, які носили на собі з допомогою відторгнених і тих, що відійшли, сіл. Через це після заспокоєння після воєнної колотнечі. Вітчизни і після звільнення, дай Боже, її від московського підданства, має бути встановлена через вибраних на те комісарів генеральна ревізія всіх маєтностей, і які залишилися під державцями й подана до уваги генеральної Ради при

гетьмані, за якою розсудиться і постановиться, кому гідно належить, а кому не належить тримати військові добра і маєтності, і які повинності та послушенства підданські має поспільство державцям віддавати.

Також і від того убогим людям посполитим примножується утяження, що численні козаки інших людей посполитих, приймаючи собі в підсусідки, охороняють та від належних їм повинностей, які кладуться на загальну тяглість городову та сільську, а маєтні купці, захищаючись чи гетьманськими універсалами, чи полковничою та сотницькою протекцією, ухиляються від несення спільних посполитих тягарів і не хочуть допомогати відбувати її людям убогим. Хай через те ясновельможний гетьман не забуде своїми універсалами привернути як підсусідків козацьких, так і купців до посполитих повинностей і заборонити їм протекції.

XIII.

Столичне місто Русі, Київ, та інші українські міста з маїстратами своїми, в усіх правах та привілеях, законно їм наданими, повинні бути непорушно збережені. Це ухвалюється Елекційним актом і доручається підтвердити у подальшому Княжою владою.

XIV.

З-поміж інших видів утисків, що ними пригнічені посполиті й рядові козаки в Україні - нашій Вітчизні, - ніщо не може більш пригнобити і виснажити народ, аніж наїзди подорожніх, які кудись прямують чи повертаються, а також узвичаєні протиправні повинності надавати підводи, супровід і вшановувати дарами. Нужденні посполиті й прості козаки доведені тими повинностями до відчаю, тому що сила-силенна чужинців і місцевого люду усіх станів і посад пускаються у довгу подорож роксоланськими містами і селами обох берегів Дніпра чи то у військових, чи у своїх приватних справах, а не раз їдуть, виконуючи перше-ліпше доручення, й особисті слуги не лише гетьмана, але й генеральних старшин, полковників, сотників і значних товаришів, а надто й вищого духовенства.

А дехто, вирядившись у подорож з власної потреби чи бажання, примушують городових і сільських отаманів справляти собі невластиві почесті: підносити дари й забезпечувати харч, напої, транспорт, супровід і варту. Ще інші, головні слуги, чинять безсовісні здирства, вимагаючи без кінечної потреби незліченну кількість підвід з кіньми. Якщо ж городові чи сільські отамани не в змозі задовольнити ті забаганки, то вимагачі таки правлять свого, вдаючись до брутальної лайки і нагайки, щоб змусити урядовців для залагодження справи власкавити їх грошовими дарами. Деякі забирають із собою в'ючних коней, а потім їх або привласнюють, або продають. А поміж генеральними старшинами, полковниками й іншими зверхниками, світськими і духовного стану, повелося змушувати городових отаманів лагодити за громадський кошт свої карети, а також справляти для слуг різноманітний одяг. Понадто не встидаються турбувати міські ради, домагаючись через спеціально вишколених слуг розваг і задоволення потреб своєї кухні.

Між тим і самі отамани, жадаючи собі похвали й намагаючись заручитися милістю і прихильністю сановних подорожніх, - насамперед у своїх приватних, а не у громадських справах - всіляко догоджають зверхникам і їхнім слугам. А не раз оті городові й сільські отамани і самі чигають на можливість полакомитися під приводом гостинності: раденько запрошують подорожніх, котрим достатньо і пригорщі харчу й питва, на пишну гостину. Там доволі напиваються різноманітних напоїв, а харчі розподіляють поміж собою, долучаючи усе це в облікові книги поміж видатки, і таким чином не лише обтяжують посполитим повинності і збільшують їм чинш, а допроваджують таки до крайнього зубожіння.

Тому по визволенні нашої Вітчизни з московського ярма, коли у ній нарешті запанує мир по нинішнім лихолітті, найясніший гетьман повинен у всіх підвладних йому містах запровадити такий лад, щоб народ не пригнічувався недоречними повинностями в міру поліпшення стану держави. Для того у громаді кожного міста треба обрати і привести до присяги підскарбія, підлеглого полковому підскарбію, який би мав під своєю орудою і опікою усі військові прибутки і видатки і правдиво вносив їх у облікові книги. Якщо по щорічному обрахунку тих видатків буде поміченим у боргах і незаконних розтратах, - то їх слід відшкодувати з власних коштів того підскарбія, щоб повернути місту. Тому повинен вносити в облікові книги лише ті випадки, що пов'язані з поїздками у конкретній справі: хто з чиєю подорожною відбував подорож та якими вигодами користувався.

А насамперед нехай найясніший гетьман виявить спасенну турботу, аби скасувати у нашій Вітчизні повинності поштову і надання супроводу та випадки насильного вимагання підвід і подарунків, налагодивши справу так, як у сусідніх країнах, - там ніде нема такого проклятушого і обтяжливого для посполитих звичаю. А для перевезення листів нехай найясніший гетьман введе за прикладом і зразком чужоземних держав пошту за військовий кошт у відповідних полках підвладної йому території, попередньо докладно і всебічно обговоривши, вирішивши і затвердивши цю справу на Генеральній раді.

XV.

Оскільки оренда для щорічної платні компанійцям та сердюкам, а також для інших військових видатків вважається громадським тягарем всіма обивателями роксоланськими, військовими та посполитими, то й утримання постоїв сердюків та компанійців є прикрим і обтяжливим для суспільства. А тому як оренди, так і згадані постої повинні бути залишені і зовсім відмінені. На Генеральній Раді має бути вирішено і постановлено, як відновити військовий Скарб, бідний для задоволення усіляких публічних та військових витрат, і скільки по закінченні війни Ясновельможний Князь має тримати на військовій службі платних компанійців та піхотинців.

XVI.

Стократ убогі люди кричать і скаржаться, що як індуктарі та їхні фактори, так і виїзди ярмаркові чинять численні понад звичай і незчисленні їм здирства, через які неможливо взагалі убогій людині вільно з'явитися на ярмарок продати якусь малу річ для покриття убожества свого або на

на домову потребу купити без ярмаркового платежу, а, не дай Боже, у провину якусь, хоч малу, втрапити, то випаде бути обідраному з ніг до голови від виїзних ярмаркових. Через що хай індуктарі та їхні фактори від них стільки відбирають до військового скарбу, скільки товарів, і такі ексації, евекти та індукти, які буде вчислено в інтерцигах, нічого зайвого від купців не вимагаючи і людям вірним убогим не чинячи найменшого зди́рства.

Так само й виїзди ярмаркові аби вибирали повинність із кого належить, а не в убогих людей, прибулих на ярмарок з малою домовою продажем або для купівлі чогось на домову потребу, жодних справ, не тільки кримінальних, але й поточних, не судили і зди́рства понад звичай не чинили людям та городовим — сприятиме тому ясновельможний гетьман своїм добродумним дбанням та владою; йому доручаються і всі у Вітчизні нелади для премудрого справлення, прав та вольності військові для непорушного збереження та оборони, договори сі та постанови для кінцевого виконання, які його вельможність зводить потвердити не тільки підписом своєї руки, але і формально присягою і тисненням військової печатки.

А присяга та має в собі таке:

Я, Пилип Орлик, новообраний Запорозького війська гетьман, присягаю Господові Богу, славленому в святій Тройці, на тому, що, будучи обраний, оголошений і виведений на знаменитий уряд гетьманський вільними голосами, за давніми правами та звичаями військовими, за зволенням найяснішої королівської величності шведської, протектора нашого, від генеральної старшини і всього Запорозького війська тут, при боці його королівської величності, і яке біля Дніпра на Низу залишається, через посланих осіб, що ці договори й постанови, тут описані і межі мною і тим-таки Запорозьким військом узаконені й утверджені з повною порадою на акті теперішньої елекції по всіх пунктах, комматах та періодах незмінно виконувати, милість, вірність і старатливе дбання до малоросійської Вітчизни, матері нашої, про добро її посполитим, про публічну цілість, про розширення прав та вольностей військових, скільки сили, розуму та способів стане, мати, жодних факцій не ладнати зі сторонніми державами та народами, а всередині у Вітчизні на зруйнування і хоч яке пошкодження, оголошувати усілякі підступи Вітчизні, правам та вольностям військовим, шкідливі генеральній старшині, полковникам і кому належить, обіцяю і повинність беру зберігати до вищих і заслужених у Запорозькому війську осіб пошанування й любов до всього старшого і меншого товариства, а до переступників, згідно артикулів правних, справедливість. У цьому мені, Боже, допоможи, непорочне се Євангеліє та невинна страсть Христова.

А те все підписом руки моєї власної і печаткою військовою стверджую.

Діялось у Бендері, року Господнього 1710, квітня 5 дня.

Цифрова копія створена за ініціативою партнерів